

Marčna revolucija in »svoboda tiska«: odmevi in odzivi na Kranjskem (marec–maj 1848)

SONJA SVOLJŠAK

SVOBODA TISKA NA DEKLARATIVNI RAVNI pomeni pravico do neomejene svobode izražanja v tiskanih medijih. Vendar sta tako interpretacija kot udejanjanje te svoboščine vedno odvisna tudi od družbenopolitičnih, pravnih in estetskih standardov oziroma od implicitnih in eksplicitnih mehanizmov (samo)nadzora, ki zagotavljajo, da so posameznikove misli in njihovo javno izražanje skladni z moralnimi oziroma družbenimi normativi. Tako je pred javnim izražanjem misli vedno prisotna vsaj samoregulacija oziroma (samo)cenzura.

V Avstrijskem cesarstvu je svoboda tiska, ki jo je skupaj z ustavo in drugimi političnimi svoboščinami 15. marca 1848 v *Najvišjem cesarskem patentu (Allerhöchstes Patent vom 15. März 1848)* razglasil cesar Ferdinand I., vnesla spremembo v pravno ureditev na področju nadzora tiska oziroma sankcioniranja s tem povezanih kaznivih dejanj. Od leta 1751 naprej, ko je Marija Terezija ustanovila cesarsko cenzurno komisijo, so – razen v krajšem obdobju pod vladavino Jožefa II. – morali pred objavo vsa besedila pregledati cenzorji, ki so jih ocenili in razvrstili kot primerne ali neprimerne (Dović 2007: 110; Cvirn 2010: 16–17). Cenzurni predpis iz leta 1810 je bil v uporabi vse do marca 1848, pravne vidike tiskovnih prestopkov pa je urejal kazenski zakonik iz leta 1803. Dela, ki naj bi žalila vero, moralo, cesarja in politično elito oziroma obstoječo politično in družbeno ureditev, so bila prepovedana. Čeprav je sistem preventivne cenzure avtorje že v fazi nastajanja besedil napeljeval k samocenzuri, je dokončne odločitve za odobritev objav sprejemal uradni organ. Z razglasitvijo svobode tiska so bile leta 1848 cenzurna komisija in njene ekspoziture v obliki deželnih knjižnorevizijskih uradov razpuščene. Z novimi zakoni in predpisi so avtorji, uredniki in založniki postali neposredno in osebno odgovorni za

neoporečnost in zakonitost svojih objav. Posledice razglasitve svobode tiska so bile torej dvojne. Na operativni ravni uradni represivni organi niso več mogli neposredno preprečiti oziroma ustaviti objavljanja, odgovornost za vsebino objav pa se je prenesla na posameznika, ki bi se moral za morebitna kazniva dejanja v zvezi objavami zagovarjati pred sodiščem in poroto. Na to je mogoče gledati tudi kot na nekakšen foucaultovski obrat na področju ekonomije discipliniranja. Nadzor mnenj in stališč ter njihovega javnega izražanja je namreč prešel z zunanje instance k posamezniku oziroma v domeno (samo)nadzora.

V tem poglavju bomo videli, kako sta odprava preventivne cenzure in razglasitev svobode tiska odmevali v javnem diskurzu na Kranjskem v obdobju med 15. marcem in zadnjima dvema tednoma maja 1848, ko je bila nova svoboščina že uradno veljavna, nova zakonodaja, ki bi urejala kazniva dejanja in z njimi povezane sodne postopke, pa še ni bila sprejeta (Pastović 2015: 728). Načelno bi bilo torej v tem času mogoče objaviti kar koli, ne da bi bilo (nemudoma) pravno sankcionirano. To obdobje je relevantno za opazovanje transferja disciplinskih in drugih ukrepov, povezanih z javnim izražanjem mnenja v publicistiki z zunanjega na »notranji« oziroma organski nadzor, zaradi pravne praznine pa tudi za identifikacijo tiskovnih prestopkov.

S tem namenom so bile pregledane objave v časniku *Laibacher Zeitung* ter v njegovih prilogah, v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, pa tudi nekatera druga besedila, ki so na Kranjskem krožila med 15. marcem in zadnjima tednoma maja 1848. Poudarek je bil na kontekstih in načinih, na katere so avtorji, uredniki časopisov, bralstvo – glede na posredne dokaze pa tudi prebivalstvo Kranjske – omenjali novo svoboščino in o njej javno razpravljali.

Razglasitev »svobode tiska« in zaporedje dogodkov od 15. marca do druge polovice maja 1848

15. marca 1848 je Ferdinand I. razglasil svobodo tiska in razpustil cenzurno komisijo. 18. marca je novica tudi uradno dosegla Kranjsko. *Laibacher Zeitung* je tega dne v rubriki »Wien« objavil kratko notico, da se je »njegovo cesarsko veličanstvo odločilo odpraviti cenzuro in čim prej objaviti zakon o tisku« (Anon 1848a: 255), k prilogi *Intelligenz-Blatt* pa je bila dodana tudi uradna okrožnica, v kateri je bilo pojasnjeno, da svoboda tiska pomeni odpravo

cenzure na enak način v vseh deželah, kjer je ta obstajala (Currende des k. k. Illyrisches Guberniums 1848).

28. marca je bila v prilogi *Amts-Blatt zur Laibacher Zeitung* objavljena okrožnica, ki je istega dne izšla tudi samostojno. Državno upravo je pozvala, naj upošteva obstoječe zakone in odredbe, vse dokler te niso uradno razveljavljene (Wir Ferdinand der Erste [...] 1848). V zvezi s tiskovnimi delikti je to pomenilo, da je bilo še vedno treba upoštevati kazenski zakonik iz leta 1803.

31. marca je bil na Dunaju razglašen *Začasni zakon o tisku*. Sestavljen je bil iz dveh delov: prvi je obravnaval tiskovne prekrške in njihovo sankcioniranje oziroma kaznovanje, drugi pa pravne postopke (*Provisorische Pressgesetz vom 31. März 1848*). Ker za tiskovne prekrške oziroma kazniva dejanja ni predvideval javnega sojenja pred poroto, je naletel na ostro nasprotovanje. Nekaj dni kasneje je bil preklican in ni bil nikoli objavljen v nobenem od kranjskih časopisov ali kot posebna okrožnica.

25. aprila je bila razglašena Pillersdorfova ustava (*Allerhöchstes Patent vom 25. April 1848*). V 19. členu je bilo za kazniva dejanja v zvezi s tiskom predpisano sojenje pred poroto, napovedan pa je bil tudi poseben zakon, ki naj bi urejal sodne postopke. Ustava je bila na Kranjskem objavljena kot okrožnica, 27. aprila pa je izšla tudi kot izredna priloga *Laibacher Zeitung* (*Verfassung-Urkunde 1848*). 3. maja je njen slovenski prevod pod naslovom izšel še kot priloga *Kmetijskih in rokodelskih novic* (Ustavno pismo Avstrijskiga Cesarstva 1848).

18. maja sta bili razglašeni dve začasni uredbi, ki sta urejali področje kaznivih dejanj v zvezi s tiskom: *Začasna uredba proti zlorabi tiska* (*Provisorische Verordnung 1848 gegen den Missbrauch der Presse 1848*) in *Začasna uredba o postopkih v tiskovnih zadevah* (*Provisorische Verordnung über das Verfahren in Presssachen 1848*). Prva je danes ohranjena tudi kot dvojezična okrožnica, obe pa sta bila 23. maja objavljeni kot prilogi k *Laibacher Zeitung*. Začasna uredba proti zlorabi tiska se je sklicevala na odpravo cenzure v cesarskem patentu in na 19. člen Pillersdorfove ustave. Potrdila je razveljavitev vseh že obstoječih zakonov in odredb v zvezi s tiskom in cenzuro, vključno s kazenskim zakonikom iz leta 1803. Določila je tudi, da morajo poslej vse tiskovine navajati ime tiskarja ali založbe ter navedbo kraja in časa izida. Dovoljenje za izdajo ni bilo več potrebno, časopisi in časniki pa so morali imeti glavnega urednika, ki je bil

star več kot štiriindvajset let in je bil stalni rezident dežele. Na vsaki številki je moralo biti natisnjeno njegovo polno ime. Podatek o odgovornem uredniku je bilo treba posredovati oblastem v glavnem mestu vsake dežele, pri čemer je bil rok za obstoječe časopise osem dni od objave začasnega zakona (Pastović 2015: 727–729). Časopisi so morali poslej brezplačno objavljati zahtevane popravke (Pederin 1991–1992: 122).

Uredbi sta določali specifična kazniva dejanja in pravne sankcije. Med najhujšimi tiskovnimi prekrški so bili napadi na vladarjevo osebo, nagovarjanje k nasilni spremembi ustave ali k separatizmu posameznih delov cesarstva in sodelovanje z zunanjim sovražnikom. Ta kazniva dejanja so bila sankcionirana z do desetimi leti zavora v samici. Sledila so kazniva dejanja, kot so obrekovanje ali druge kršitve dolžnega spoštovanja do suverena z namenom izzivanja antipatije ali prezira. Zanje je bila zagrožena kazen do petih let zavora. Med drugimi kaznivimi dejanji so bila še izzivanje zaničevanja ali druge neresnične in sarkastične trditve v zvezi z ustavo, bogokletje ali nasprotovanje uradni veroizpovedi, žalitev časti in kršenje morale s pornografskimi vsebinami, predstavljanje dejstev iz osebnega ali družinskega življenja druge osebe, ki bi lahko škodovala njeni časti, in zavestno širjenje lažnih govoric, ki bi lahko vznemirile javnost. Kazni za te so se gibale od denarnih pa do zaporne kazni do enega leta. Zadnji odstavek je naznanil, da so procesni vidiki sodnih postopkov urejeni z ločeno Uredbo o postopkih v tiskovnih zadevah (*Provisorische Verordnung über das Verfahren in Presssachen 1848*). Ta je obsegala enainpetdeset odstavkov in je bila razdeljena na dva dela. Prvi del je urejal postopke pred sodišči, drugi pa sestavljanje porotniških imenikov in porot. V pravni sistem Avstrijskega cesarstva je bil v primerih sodnih postopkov za kazniva dejanja, povezana s tiskom oziroma svobodo javnega izražanja, uveden institut porote. Predpisano je bilo, da mora porota razpravljati o vprašanju krivde ali nedolžnosti, medtem ko mora sodišče na podlagi njene odločitve o kazni opraviti tajno obravnavo. Porotnike naj bi izbirala občinska in deželna sodišča. Glavna obravnava pred sodiščem naj bi bila javna, vendar bi lahko sodišče s soglasno odločitvijo javnost izključilo, če bi menilo, da bi obravnava lahko škodila javni morali.

Pravne podlage za preganjanje tiskovnih prekrškov in s tem povezane sodne postopke so tako stopile v veljavo v zadnjih dveh tednih maja 1848. Časovni zamik med razglasitvijo in njihovo objavo na Dunaju ter v kranjskem tisku je bil približno dva dni. Ti uredbi sta se sklicevali tudi na ustavo, vključevali pa sta

že znana kazniva dejanja iz kazenskega zakonika iz leta 1803 (Pastović 2015: 729–732). Z izjemo tistih, povezanih z ustavo in državno celovitostjo, so bili to v bistvu vsakršni tiskovni »prekrški« zoper cesarja, politično ureditev in politični establišment ter zoper moralo in vero.

Kranjski tisk v letu 1848 in njegovo bralstvo

Leta 1848 je bila večina založništva, tiskarstva in knjigotrštva na Kranjskem skoncentrirana v Ljubljani. Vodilna podjetja, kot so bila Giontinijevo, Blaznikovo, Kleinmayrjevo in Egerjevo, so tega leta izdala in/ali natisnila okoli osemdeset publikacij. Približno polovica jih je bila v slovenskem jeziku, ostalo pa v nemškem z izjemo peščice naslovov, ki so izšli na primer v latinščini ali italijanščini. Vsa navedena podjetja so se ukvarjala z uvozom tiskovin iz drugih dežel cesarstva in iz inozemstva, Giontini pa je imel tudi izposojevalnico knjig (Šlebinger 2013). Sodeč po podatkih iz bibliografij (Šlebinger 1973; Simonič 1903–1905) in vzajemnega kataloga slovenskih knjižnic Cobiss+ se je število izdaj na Kranjskem v letu 1848 v primerjavi s preteklim letom povečalo za približno dvainpolkrat. Približno eno tretjino prirasta so predstavljale uradne tiskovine, na čelu z okrožnicami, ki so izhajale bodisi v nemščini ali pa v nemščini in slovenščini.

Od 15. marca do konca maja sta na Kranjskem izhajala dva že uveljavljena časnika s prilogami. *Laibacher Zeitung* in njegove priloge *Illyrisches Blatt*, *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung* in *Amts-Blatt* so objavljali uradne vladne objave ter aktualne politične, ekonomske in kulturne novice oziroma članke. Na drugi strani so se *Kmetijske in rokodelske novice* osredotočale predvsem na praktične nasvete in novice s področja kmetijstva in obrti ter na izobraževanje in informiranje podeželskega prebivalstva.

Naročniki *Laibacher Zeitung*, ki je izhajal v nakladi približno 800 izvodov, so pripadali višjim, nemško govorečim družbenim slojem. Naročniki *Novic* so bili večinoma iz Kranjske in sosednjih dežel s slovensko govorečim prebivalstvom. Leta 1847 so imele *Novice* 1522 naročnikov, od tega polovico na Kranjskem. 596 naročnikov je bilo podeželskih duhovnikov, 93 drugih duhovnikov in pripadnikov različnih verskih redov, 230 je bilo posestnikov in kmetov, 68 posestnikov in upravnikov posesti, 94 obrtnikov in 47 trgovcev (Valenčič

1970: 552). Po marcu 1848 so se vsebine v *Novicah* razširile na politične teme, kar je povzročilo celo nekaj pritožb glede zanemarjanja njihovega osnovnega namena (Bleiweis 1848a).

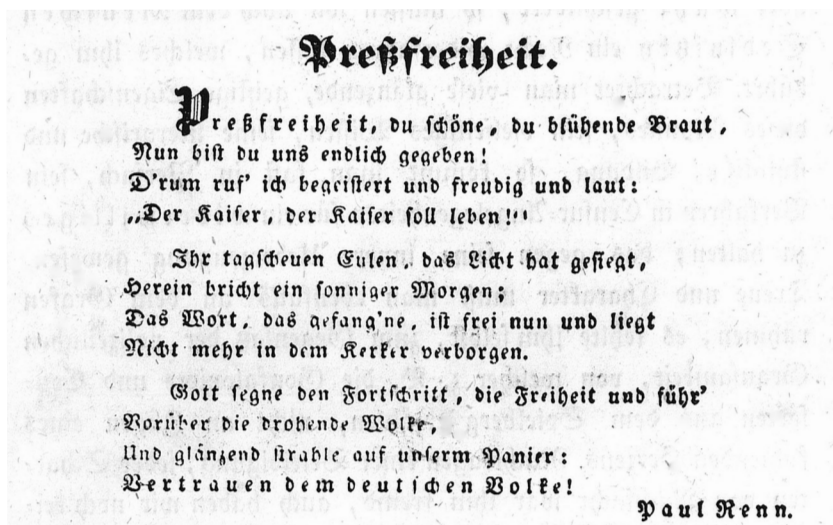
Kranjska je v letu 1848 po oceni Matije Majarja štela približno pol milijona prebivalcev (Majar 1848). Stopnja bralne pismenosti je bila nizka. Iz ohranjenih podatkov o tedanji udeležbi v osnovnem šolanju je mogoče sklepati, da je skupno bralstvo obeh časopisov predstavljalo majhen odstotek prebivalstva (Kosi 2016: 91–95; Schmidt 1964: 136–137). To pomeni, da časopise in druge objave, kot sta bila na primer Castellijevo poročilo o dunajski vstaji v Majarjevem prevodu (Castelli 1848) in politični letak oziroma program *Kaj Slovenci terjamo?* (Majar 1848), pa tudi *Razlaga Narvikšiga konstitucijskega patenta od 15. Sušca 1848 za krajnski narod* (Anon 1848b) in *Dank-Adresse der Bewohner Krains an Se. Majestät den Kaiser von Oesterreich* (Zahvala prebivalcev Kranjske njegovemu veličanstvu avstrijskemu cesarju) ([Kleindienst idr.] 1848), neposredno verjetno niso dosegle več kot 10 % kranjskega prebivalstva. Zato ni odveč pripomniti, da so tedanje razprave, povezane z odpravo cenzure in s svobodo tiska, potekale v precej ozkem družbenem krogu, predvsem med tistimi, ki jih je tematika najbolj zadevala. Avtorji besedil so bili plemiči, meščani, državni uslužbenci, duhovščina, pedagoško osebje ljubljanskega liceja ter trivialk in gimnazij, v obeh časopisih pa so redno izhajala tudi besedila avtorjev iz drugih dežel in/ali prevodi člankov iz drugih, predvsem dunajskih časopisov.

Omembe, razlage, interpretacije in kontekstualizacije svobode tiska na Kranjskem leta 1848

Javne razprave in polemike v zvezi s svobodo tiska oziroma kritika cenzure so bili pred objavo najvišjega cesarskega patenta 15. marca 1848 prepovedane. Po tem datumu so se začele redno pojavljati v tiskanih medijih, tudi na Kranjskem. 21. marca je v *Laibacher Zeitung* izšel prvi članek, ki je komentiral svobodo tiska. V okviru poročila o političnem dogajanju na Dunaju je bila med drugim objavljena ugotovitev, da bodo številna »legitimna peresa, ki so bila doslej zatrta, zdaj nedvomno lahko stopila na plano in obravnavala resna vprašanja sedanjosti in bližnje prihodnosti« (Anon 1848c: [235]–236).

Ocene, da bo odprava (preventivne) cenzure omogočila svobodo izražanja tistim, ki so imeli povedati kaj pomembnega, a tega dotlej niso mogli storiti, so se v naslednjih tednih nadaljevale. Eno takšnih besedil, ki je vsebovalo tudi kritiko prejšnjega cenzurnega sistema, je bilo poročilo Ignaza Franza Castellija o dunajski vstaji v slovenskem prevodu Matije Majarja. Natisnjeno je bilo pri Janezu Leonu v Celovcu, najbrž kmalu po 15. marcu. Tako kot anonimni članek v *Laibacher Zeitung* je Castelli z navdušenjem pozdravil svobodo tiska kot eno najiminenitnejših svoboščin, ki vsakomur omogoča, da govori, piše in tiska, kar hoče. Članek pojasnjuje, da je moral posameznik doslej paziti na vsako svojo besedo, če je želel pisati in objavljati, in da je moral vsako besedilo predložiti cenzurnemu uradu. V tem uradu so bili »gospodje«, ki so prepovedali in brisali vse, kar se jim je zahotelo: če je kdo nasprotoval kakšnemu plemiču in ga opomnil, da je nekaj, kar je storil, narobe, so to izbrisali; če je kdo izjavil, da uboge kmete žive odirajo, so to izbrisali; če je kdo grajal krivice, so vse to izbrisali in zadušili vsako besedo, ki je dišala po pravici. Toda odslej bo vse drugače, beremo. Človek bo lahko »govoril, pisal in tiskal, kar bo hotel, dokler je to pravično do drugih ljudi in do Boga, in tisti, ki bodo zapisano prebrali, bodo presodili, ali je razumno ali ne«. Če pa bo kdo napisal kaj očitno zlonamernega in škodljivega, bo odgovarjal pred zakonom. Besedilo sklene takole: »Mi hočemo biti svobodni, pa pošteni moški. Pa prav ko more zdaj vsaki brez skerbi reči, ako kdo kako krivico stori, moreš vsakemu v oči reči, naj je kdor hoče; zdaj more vsaki se oglasiti in glasno reči, kje ga črevelj tiši, da tisti slišijo, kateri morejo črevelj malo popraviti, da ne bode tišal več. Ali ni to dobra reč?« (Castelli 1848: 6)

Po odpravi cenzure so številni avtorji izkoristili priložnost in cenzorjem javno očitali preteklo represijo. Ena takšnih žolčnih kritik cesarskega cenzurnega sistema je bila objavljena 4. aprila v *Illyrisches Blatt* kot ponatis anonimnega članka iz *Wiener Zuschauer* (Anon 1848d). Osredotočala se je na zloglasnega grofa Sedlnitzkega, ki je v letih 1817–1848 vodil Policijski in cenzurni urad. Besedilo pojasnjuje, kako je cenzura delovala pred 15. marcem, opisuje pa tudi grozljivo škodo, ki naj bi jo povzročala časopisom, katerih uredniki so morali pogosto čakati do zgodnjih jutranjih ur, da so cenzorji potrdili besedila za objavo. Nad člankom je bila pesem Paula Renna »Preßfreiheit« (Svoboda tiska), ki je pozdravljala novo svoboščino ter svobodo in napredek nasploh. Poleg zahvale cesarju z navdušenim vzklikom »Cesar, cesar, naj živi«, je avtor pesmi sklenil, da je treba »zaupanje zdaj položiti v nemško ljudstvo« (Renn 1848).

Slika 1. Paul Renn, »Preßfreiheit«. *Illyrisches Blatt*, 11. 4. 1848. NUK.

Anonimni feljton z naslovom »Ein Beitrag zur Geschichte der Censur und des Briefgeheimnisses« (Prispevek k zgodovini cenzure in zasebnosti dopisovanja), ki je bil prvotno objavljen v praškem časopisu *Der Freund des Volkes*, 20. in 23. maja pa je bil ponatisnjen v *Illyrisches Blatt*, je bil do Policijskega in cenzurnega urada še bolj neprizanesljiv. Vključeval je tudi osebno pričevanje o nezaslišanem ravnanju cenzorjev z avtorjem romana *Die Jesuiten in England und Oesterreich* (Jezuiti na Angleškem in Avstrijskem). Feljtonist Avstrijo opiše kot trdnjavo, izolirano od preostalega literarnega sveta, v nadaljevanju pa podrobno obdela represivno cenzuro pod Metternichom in Sedlnitzkim. Imenuje ju »aristokrata despotizma«, ki sta si izmislila nešteto metod, da bi zaslužnjene narode čim bolj poneumila in zadušila vsako višje čustvo, vsako željo po svobodi, vsako zahtevo po neodvisnosti, hkrati pa sta ustvarila nepropustno vohunsko mrežo za nadzor slehernikovih misli in dejanj. Pisec našteva krivice in strahote, ki so se dogajale avtorjem, založnikom, urednikom in knjigotržcem. Zapiše, da je bil v tem sistemu »pisatelj pregnanjana divjad, Metternich in Sedlnitzky sta bila lovca, njuni kompanjoni pa psi« (Anon 1848e: 162). Pisatelji so lahko bodisi molčali ali pa obrnili hrbet domovini in se zatekli k nevarnemu projektu objavljanja svojih del v tujini. V zadnjem odstavku pa beremo, da so pisatelji »zavrnili nov zakon

o tisku, ki da je v celoti napisan v duhu starega sistema in jim prinaša le nove okove« (Anon 1848f: 167), tako da pozivajo k resnični svobodi tiska, za katero so se pripravljene še naprej boriti. Ljudstvo tudi pozivajo, naj se pridruži boju, saj je le v tem jamstvo za njihovo svobodo in pravice, kajti če bo svoboda tiska odpravljena, je vrnitev k starim metodam neizbežna. Ker je v besedilu omenjena zavrnitev novega zakona o tisku, je bilo verjetno napisano med neuspešnim poskusom uveljavitve Začasnega zakona o tisku z dne 31. marca in 18. majem, ko sta bili razglašeni novi začasni uredbi. Ugotovitev anonimnega feljtonista, da se za literate kljub deklarativni svobodi tiska ne bo spremenilo veliko, in njegov poziv k nadaljevanju boja za pravo svobodo tiska sta bila gotovo upravičena, saj je triada »tiskovnih prestopkov« (tj. proti cesarju in državi, proti veri in proti morali) tudi z uveljavitvijo obeh začasnih uredb z dne 18. maja ostala enaka, predvidene kazni pa pravzaprav nič kaj dosti blažje kot poprej.

Čeprav je cenzura veljala predvsem za oviro svobodi izražanja, je imela v obravnavanem obdobju tudi ugled nekakšne varuhinje literarne in znanstvene kakovosti. Cenzorji so bili ne glede na njihovo represivno vlogo in metode pravzaprav smetana tedanje poliglotske inteligence. Po odpravi preventivne cenzure se je tako začel pojavljati tudi strah za kvaliteto literature. Neposredno ali posredno so bila tovrstna razmišljanja izražena v vrsti besedil, ki so med marcem in aprilom 1848 izhajala v kranjskih časopisih. Neimenovani avtor članka »Eine Anfrage« (Poizvedba) v *Illyrisches Blatt* je – čeprav na nekoliko sarkastičen način – pravzaprav obžaloval odpravo cenzure. Pritoževal se je namreč, da je zdaj, ko cenzure ni več, »vse vsem na očeh«, in pri tem omenil igre, ki naj bi bile tedaj uprizorjene v necenzuriranih različicah. Sklenil je, da bi bilo te nespodobne farse bolje prevedati, saj ob njih človek pogosto »zardi od občutka sramu« (Anon 1848g).

Posreden sklic na prednosti cenzure, kakršna je nekoč bila, je najti v članku Leopolda Kordescha »Signale aus der Gegenwart« (Signali iz sedanjosti). Besedilo obžaluje propad in zaton »blagozvočnega latinskega jezika« ter njegovo sistematično zamenjavo z nacionalnimi jeziki v javnem, verskem in akademskem komuniciranju zadnjih desetletij. Glede prihodnosti latinščine avtor meni, da bo »kmalu omejena le na gimnazijske predavalnice« ter da je cenzura uredniku vsaj omogočala, da je iz čistega sovraštva do slogovne neustreznosti zavračal članke, ki niso bili po njegovem okusu, dodati pa je moral le standardno pojasnilo: »Dragi prijatelj, cenzura je žal zavrnila tvoj izdelek« (Kordesch 1848a: 107–108).

Že omenjeni ponatis članka iz *Wiener Zuschauer* med drugim pohvali intelekt, vsestransko omiko ter literarno in slogovno odličnost Sedlnitzkega, ugotavlja pa tudi, da bi bilo nekaj njegove nepopustljivosti lahko tudi posledica splošnih okoliščin, ki so omrtvile njegovo vsestranskost in prilagodljivost, ter vpliv »bednih likov«, s katerimi je bil prisiljen delati. Pisec sklene s komentarijem, da bo ne glede na vse grof Sedlnitzky kot cenzor »vplival na literarni status avstrijske monarhije začasa življenja sedanje generacije« (Anon 1848d).

Ne glede na kontinuiteto kaznivih dejanj v zvezi s tiskom in njihovo pravno obravnavo so številni obstoječi in novi časopisi v Avstrijskem cesarstvu v tednih po razglasitvi cesarskega patenta ponosno izhajali »brez cenzure«. Kranjski niso bili izjema. Na dnu *Kmetijskih in rokodelskih novic* je bilo 22. marca s krepkimi črkami natisnjeno obvestilo, da je to prvi slovenski časopis brez cenzure. Dan prej je Leopold Kordesch, urednik časnika *Illyrisches Blatt*, objavil pojasnilo gospodu C. H. v K – b – g, v katerem ga obvešča, da besedilo, ki ga je poslal v objavo 5. marca, čaka, da ga prevzame v uredništvu, a ne zaradi cenzure, ki je »hvala bogu ni več«, ampak zato, ker ga je sam (kot urednik) moral zavrniti kot neprimerne za objavo (Kordesch 1848b). Tako kot javne razprave in kritike cenzure bi bilo tudi takšno izvrševanje uredniških pooblastil še malo pred tem nemogoče.

Slika 2. *Novice*; prvi slovenski list brez cenzure. *Kmetijske in rokodelske novice*, 22. 3. 1848. NUK.

8. aprila je Leopold Kordesch objavil nekaj novic iz sveta novinarstva, ki so povzele novo publicistično navdušenje po razglasitvi svobode tiska v Avstrijskem cesarstvu. V uvodnem delu je ugotovil, da je avstrijsko novinarstvo, kot je bilo mogoče predvideti, od »pogreba blažene cenzure« doživelo ne le mogočen vzpon, temveč je pridobilo tudi več publikacij, med katerimi so mnoge uredile odlične literarne osebnosti. Te so nato navedene kot »revije, za katere je do zdaj znano, da so [na novo] izšle v različnih mestih« (Kordesch 1848c).

Kmalu po začetnem navdušenju nad novimi svoboščinami pa so se uredniki in avtorji lotili razprav o njihovih posledicah. Janez Bleiweis je v prvih tednih po 15. marcu posebej vneto razlagal svobodo tiska pa tudi druge »pridobitve«

z naslova najvišjega cesarskega patenta. 22. marca je objavil uvodnik, ki je bil najverjetneje prvi poskus, da bi celoten cesarski patent pojasnil slovensko govorečemu kmečkemu prebivalstvu in hkrati seznanil bralstvo *Novic* o prihodnji uredniški politiki. V zvezi s svobodo tiska je v uvodniku zapisano, da je milostni cesar 15. marca dovolil, da bo v prihodnje mogoče tiskati vse knjige, novice in časopise, ne da jih bi bilo treba oddati v pregled cenzorjem in brez obveznega dovoljenja za izdajo. Po Bleiweisovem zagotovu naj bi bilo tako poslej mogoče svobodno napisati, kar bi kdo želel napisati, če bo napisano le »resnično in pravično«. Cesarjevo dejanje je opisal kot »neizrečeno dobroto«, ljudstvu pa naj poslej ne bi bilo več treba držati »zavezanih ust«. V isti sapi je napovedal tudi, da »odslej hudobijam pa in terdovratnim hudobnežem ne bomo prizanesli, temuč jih bomo očitno svarili grajali in zavračali,« pri čemer s temi novimi pooblastili *Novice* ne bodo postale prevzetne, pač pa si bodo prizadevale za »resnico in pravico«. Vodilna načela pri tem na bi bila »Mir in edinst, vera, in ljubezin do Cesarja« (Bleiweis 1848b: [45]–47).

Bleiweis je bralstvu *Novic* v naslednjih tednih še večkrat razlagal cesarski patent, svobodo tiska in ustavo. Med 29. marcem in 26. aprilom je objavil niz člankov s skupnim naslovom »Pomenki s kmeti in rokodelci v mnogih rečeh sedanjiga časa« (Bleiweis: 1848c; Bleiweis 1848d). Zdi se, da ti članki posredno pričajo tudi o nekaterih radikalnejših interpretacijah ustave in svobode tiska med prebivalstvom Kranjske, zlasti med kmeti. Bleiweis na primer omeni nekega »bedaka«, ki je ustavo napačno razlagal kot dokument, ki človeka razbremeni vseh njegovih dolžnosti, 5. aprila pa tudi nekatere »zakotne pisarje«, ki so ljudi zavajali z lažnimi obljubami popolne svobode. Te goljufe bi morali po njegovem mnenju spraviti v žakelj in vreči v vodo.

lahko razumi. Nekteri zakotni pišarji pa, kteri se potem takim drugači pomagati ne morejo, kakor de ljudi z lažmi sleparijo, goljufajo neumneže s tem, de jim pravijo, de, kdor jim resnico razlaga, ni pravih pisembral. V žakelj s tacimi goljufi in v vodo z njimi!

Slika 3. Bleiweisovi »zakotni pisarji«, *Kmetijske in rokodelske novice*, 5. 4. 1848. NUK.

Ena obsežnejših razprav o naravi in možnih negativnih posledicah svobode tiska je bila 24. marca objavljena kot posebna priloga k *Intelligenz-Blatt* pod

naslovom *Pressfreiheit, Nationalgarde, Constitution* (Svoboda tiska, narodna garda, ustava). Podnjo se je podpisal Dr. K. Avtor je bil morda profesor dr. Janez Krstnik Kersnik, še verjetneje pa profesor splošne zgodovine in klasične filologije na ljubljanskem liceju dr. Johann Kleemann. Besedilo v zvezi s svobodo izražanja na splošno pa tudi v zvezi s svobodo tiska pogosto omenja omiko oziroma »Bildung«. Smisel in zapoved svobode tiska je po avtorjevem mnenju spodobna in odkrita razprava o zadevah v splošnem javnem interesu izpod peres ljudi, katerih razum je miren, urejen in pravilno omikan ter prinaša blaginjo vsem. To predpostavlja moralno in duhovno omiko avtorjev, pa tudi bralcev. Tisti, ki imajo (literarni) vpliv na sodržavljane, morajo zato izvajati samocenzuro, svoje osebne interese pa pustiti ob strani. Ko se primerna omika, vpogled in izkušnje združijo z namenom obravnave najresnejših vprašanj, kot so mir in vojna, finance, pravosodje, javna izobrazba, morala, blaginja in podobno, je treba o tem razpravljati temeljito, s plemenito odkritostjo in spodobnostjo ter s skromnimi pritožbami glede stvari, ki bi morale biti drugačne in bi jih bilo mogoče izboljšati. Avtorji naj pri tem ne dražijo javnosti, ampak naj jo poučujejo. Ne smejo je podžigati, pač pa jo morajo prepričevati. Bistvo svobode tiska je sejanje semen lepote in časti ter izobraževanje državljanov. To je pravica do javnega izražanja misli in mnenj o različnih zadevah z izključnim poudarkom na blaginji države. Ker pa postajajo dnevni časopisi in druge tiskovine pod masko resnice in dobrohotnosti strastni in nasilni ter »prebujajo množice v nesmiselno delovanje [...], neizobražene pa spreminjajo v divje živali« (Dr. K. 1848: [3]–4), lahko svoboda tiska postane grozljivo orodje za uničenje človeškega reda, od katerega se z gnusom obrne vsak plemenit in omikan človek. Za takšne kršitve zakon o tisku, ki je tesno povezan s svobodo tiska, upravičeno nalaga stroge kazni. To pa je težka naloga, saj mora zakonodaja v največji možni meri preprečiti tiskovne prekrške z uporabo posplošenih formul, kot je »[n]atisniti je mogoče vse, kar ne nasprotuje državi, veri in običajem« (Dr. K. 1848: 4), pri čemer so te omejitve vedno nejasne. Avtor je sicer tako odgovoren za svoje izdelke, vendar je seme zla zasejano, še preden je odkrito. Ker zakonske ureditve tiska cesar še ni vzpostavil, bi bilo po mnenju dr. K. najbolje, da bi se založniki in uredniki dogovorili o zavrnitvi člankov in del, v katerih se izražata le svoboda in »paskvinizem duha«, ter se trdno držali osnovnega namena svobode tiska. Dr. K v opombi doda še, da je ob nastajanju besedila z velikim veseljem odkril, da je v enakem duhu svoj poziv v dunajskem *Theater-Zeitung* napisal in natisnil tudi urednik in založnik Carl Gerold.

Čeprav so bile končne odločitve o objavah v rokah cenzorjev, je bila samo-cenzura vseprisotna tudi v prejšnjem sistemu. Samonadzor je z novo pravno ureditvijo, ki je predvidevala osebno odgovornost avtorjev in urednikov pred zakonom, postal še veliko pomembnejši. Zato ne preseneča, da so se uredniki in druge javne osebnosti lotili poučevanja bralcev in potencialnih avtorjev besedil o novih okoliščinah ter o naravi, obsegu in možnih posledicah neustreznega uveljavljanja novih svoboščin. Vendar medtem ko besedilo Dr. K apelira na plemenito moralno držo in omiko izobražene in pretežno nemško govoreče elite, se Bleiweisova besedila berejo bolj kot niz svaril preprostemu človeku, ki bi si novo svobodo zlahka razlagal preveč radikalno ali jo uporabil za doseganje svojih družbenih in političnih zahtev na nasilen ali drugače neprimeren način. Če so bile meje posameznikove svobode izražanja v Castellijevem poročilu določene glede na to, kar je »pravično pred njim samim in Bogom« (ter zakonom), v zgodnejših Bleiweisovih besedilih pa glede na to, »kar je resnično in pravično«, so kasnejše Bleiweisove objave glede tega vprašanja postale strožje in bolj pokroviteljske.

O tovrstnem pristopu k naslavljanju slovensko govorečega kmečkega bralstva oziroma občinstva priča tudi vsebina letaka z naslovom *Razlaga Narvikšiga konstitucijskiga patenta od 15. Sušca 1848, za krajnski narod*, ki ga je podpisal »Pri-jatelj kmetov« in ga je v nemščini in slovenščini natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani (Anon 1848b). Verjetno je izšel kmalu po kmečkem napadu na iški grad z dne 21. marca, saj na kratko omenja podoben dogodek, ter pred (neuspešno) razglasitvijo *Začasnega zakona o tisku* z dne 31. marca, saj omenja nove zakone, ki še niso bili sprejeti. Ker je letak v Narodni in univerzitetni knjižnici privezan k enemu od izvodov *Novic*, je bil najverjetneje izdan kot izredna priloga (Lončar 1921: 165). V njem avtor podrobneje razloži celoten cesarski patent. V 6., 7. in 8. odstavku zapiše, da jim je cesar dal svobodo tiska in da zdaj »vsak, ki je tako srečen kaj koristniga, kaj dobriga, – kaj lepiga izmisliti, iznajditi, kar ljudi požlahtni, njih blagor pomnoži ali vednosti in umetnosti služi, sme brez de bi poprej privoljenja prosil, natisniti in na svetlobo dati, de vsim v dobro pride«. Takoj nato pa bralce že opozarja, da se bodo morda našli taki, ki bi to svobodo razumeli napačno in bi želeli ljudem škodovati na različne načine. Zato »bo Cesar, – to je obljubil – še postavo dal, po kateri bodo hudobneži pokorjeni, kateri bi se tiskarne svobode poslužiti hotli, v škodo naše vere, našiga zaderžanja, naše časti ali našiga zdravja, kateri bi nas zapeljati hotli k nezvestobi v naših dolžnostih do Boga, do našiga Cesarja, do naših gosposk, do naših bližnjih, mi sami pa hočemo, predin jih postava doide, take zapeljivce zaničevati in se jih ogibati«. Tako, sklene avtor, »morate tiskarno svobodo razumeti« (Anon 1848b: [1]).

Slika 4. Razlaga Narvikšiga konstitucijskiga patenta od 15. Sušca 1848, za krajnski narod. Priloga Kmetijskih in rokodelskih novic, po 22. 3. 1848. NUK.

Kljub tovrstnim opozorilom pa se je svoboda tiska začela pojavljati tudi kot sestavni del kmečkih zahtev. Gozdne pravice so bile osrednja tema niza pisem, ki so bila objavljena v *Illyrisches Blatt* in *Laibacher Zeitung* med 4. in 29. aprilom. Korespondenca, ki jo je mogoče šteti za prvo obsežnejše soočenje mnenj z uveljavljanjem pravice do popravka po ukinitvi cenzure, se je začela z dopisom župnika Antona Urbasa v rubriki »Correspondenz vom Lande« v *Illyrisches Blatt* (Urbas 1848). Besedilo komentira govornice o vandaliziranju gradu Hošperk, ki naj bi se zgodilo po razglasitvi ustave, ker naj bi princ Windischgrätz svojim podložnikom odrekal pravice do rabe gozdov. Avtor pojasnjuje, da so se uspešno izognili veliki nesreči in da do škode ni prišlo. V predzadnjem odstavku navaja, da tudi oni pozdravljajo svobodo tiska kot enega najdragocenejših dosežkov in darov, saj so prepričani, da bo ta svoboda zatočišče potlačene resnice in pravice, ne pa malenkostnosti in strasti, ter dodaja, da se Nacionalna garda še vedno organizira in vsak večer zvesto opravlja svoje naloge v luči neljubega dogodka.

Laibacher Zeitung je nato 15. aprila objavil pojasnilo v imenu skupnosti prebivalcev Cerkniskega okraja. Ti zatrjujejo, da jim je Windischgrätz nepravilno odvzel pravice do rabe gozdov, da v zvezi z dogodki in gradu Hošperk le iščejo svoje pravice in da nikoli niso nameravali vandalizirati gradu. Sledi prošnja za

popravek neresničnega poročanja. Prebivalci Cerknice zagotavljajo, da jim je namen napada na grad Hošperk popolnoma neznan in da tega nikoli niso imeli v mislih. Menijo tudi, da tistih, ki so svoje (gozdne) pravice iskali po zakonu, ne bi smeli obravnavati kot vandale in da so za takšne (dez)informacije prej krivi »tisti, ki prinašajo tako razburljive novice v javnost, ne da bi pred tem raziskali resnico«, pri tem pa miroljubne kmete obtožujejo kot pridigarje vandalizma (Anon 1848h).

29. aprila je bil kot posebna priloga *Laibacher Zeitung* objavljen nov, še obširnejši popravek z naslovom »Entgegnung auf den in der Laibacher Zeitung vom 15. April 1848 erschienenen Aufsatz über die vorgebliche Bedrückung der Herrschaft Haasberger Untertanen« (Odgovor na članek o domnevnem zatiranju podložnikov v Hošperku, objavljen 14. aprila 1848 v *Laibacher Zeitung*). Nepodpisano besedilo se začne z moralizirajočo pripombo, da je treba »svobodo tiska uporabiti za izpovedovanje resnice, ne pa za širjenje laži v javnosti iz strasti«. Nadalje pojasnjuje, da ne drži (kot je nekdo zapisal 15. aprila v *Laibacher Zeitung* v imenu Cerkničanov), da je princ Veriand Windischgrätz svojim podložnikom v Hošperku odvzel pravice do rabe gozdov na sramoten in neodgovoren način. Princ Windischgrätz, ki je 8. septembra 1846 kupil posestvo Hošperk od grofa Coroninija, je namreč kmalu potem izvedel, da so njegovi podložniki v postopku sodnega zahtevka glede domnevnih lastniških pravic in pravic do uporabe gozdov. Pritožbe so bile podane na ljubljansko in dunajsko sodišče, ki sta jih obravnavala z največjo vestjo glede pravic podložnikov, čeprav so bile te neutemeljene in pretirane, podložnikom pa je na koncu uspelo skleniti sporazum z gospodarjem glede uporabe gozdov za svoje domače potrebe, ne pa tudi za njihove druge, neutemeljene zahteve. Pisec sklene, da je bilo to vse, kar se je zgodilo, in zanika vse, kar je »avtor, ki se ni podpisal«, označil za neprimerno ravnanje s podložniki (Anon 1848i).

Svoboda tiska je bila v obdobju od 15. marca do 18. maja 1848 nekajkrat omenjena tudi v besedilih, posvečenih politični prihodnosti Kranjske v okviru Avstrijskega cesarstva. 26. marca je izšel že omenjeni letak *Dank-Adresse der Bewohner Krains an Se. Majestät den Kaiser von Oesterreich*. Napisali in izdali so ga člani ljubljanske Kazine. Avtorji besedila so bili dr. Kleindienst, dr. Burger, dr. Crobath in Janez Bleiweis (Zwitter 1964). Poleg zahvale cesarju za »dar svobode tiska, ki je med svoboščinami in pravicami element, ki ne bi smel manjkati v ustavi države, ki združuje slovanske in nemške etnične skupine« ([Kleindienst idr.] 1848), je besedilo prinašalo tudi predlog prihodnje politične

organizacije Kranjske. Ta naj bi temeljila na reorganizaciji obstoječih stanov v deželni zbor pod oblastjo avstrijskega cesarja.

Politični program *Kaj Slovenci terjamo?* (Majar 1848) je bil najverjetneje natisnjen 5. aprila in priložen k *Novicam*. Svobodo tiska je povezal z zahtevami, kot so političnoteritorialno združenje vseh slovensko govorečih pokrajin in enakovreden status slovenskega jezika v izobraževanju in javnem komuniciranju. V njem je bilo med drugim zapisano, da glede na nove zakone, ki naj bi bili sprejeti, zahtevajo skoraj vsi deželni zbori med drugim svobodo govora, izobraževanja, tiska in veroizpovedi. S pravnega vidika program ni vseboval kršitev ustave ali politične celovitosti avstrijskega cesarstva in nikakor ni bil tako radikalen, kot je bila na primer madžarska deklaracija dvanajstih točk z dne 15. marca oziroma sočasne češke politične zahteve. Oba programa sta se na svobodo tiska sklicevala predvsem v kontekstu posredovanja zahtev po politični (in družbeni) reorganizaciji cesarstva in Kranjske.

Nenazadnje se je bilo po 15. marcu 1848 mogoče na račun cenzure in svobode tiska tudi javno pošaliti. *Illyrisches Blatt* je 15. aprila objavil anonimen zapis z naslovom »Papperkorb des Amüsanten« (Smetnjak šaljivcev). Besedilo pravi, da so, »ko je v nekem mestu na zahodu Češke postala znana novica o odobritvi svobode tiska [Pressfreiheit], vsi rekli: 'Kaj nam koristi svoboda tiska [Pressfreiheit], če pa nimamo vinogradništva?'« Sledi še nekaj »resničnih dejstev«, ki dokazujejo, kako je ljudstvo ponekod v državi interpretiralo svobodo tiska. Lastnik podjetja blizu Dunaja si je dal izdelati novo stiskalnico za vino [Presse], a ko je slišal za svobodo tiska [Pressfreiheit], je pomislil, da se je mora nemudoma znebiti, saj je noče več imeti, če bodo zdaj lahko kar vsi »(s)tiskali na njegovih preših« (Anon 1848j).

Einen Beweis, wie die Preßfreiheit hie und da am Lande gedeutet wird, liefert uns folgendes wahre Factum: Ein Wirthschaftsbesitzer in der Nähe von Wien ließ sich eine neue Weinpresse machen; als er von der Preßfreiheit hörte, glaubte er nichts Eiligeres verfügen zu müssen, als seine neue Presse wieder zu zertrümmern, »denn, wenn nun Jeder,« sagte er, »auf meiner Presse pressen würde, so will ich keine mehr besitzen.«

Slika 5. »Preßfreiheit«. *Illyrisches Blatt*, 15. 4. 1848. NUK.

Sklep

Razprave o svobodi tiska v časopisnih člankih in drugih tiskovinah, ki so predstavljene in analizirane v tem prispevku, segajo od navdušenih pozdravov nove svoboščine do bolj ali manj poglobljenih interpretacij novega pojava, namejnene pa so tako publicistični kakor širši javnosti. Vključujejo razmišljanja o pozitivnih straneh in potencialih svobode tiska pa tudi o njenih morebitnih negativnih platih in zlorabah. Pridružujejo se jim družbene, politične in literarne kontekstualizacije, razlage posledic za urednike, založnike, avtorje in bralstvo ter celo šale o njenem »pregovornem« nerazumevanju. Nekaj je tudi eksplicitnih ali implicitnih tožb nad izgubo literarne, slogovne in moralne kakovosti besedil zaradi ukinitve preventivne cenzure.

Objave v *Laibacher Zeitung* so kompleksnejše in bolj heterogene od objav v *Novicah*, oboje pa posredno nakazujejo intelektualni domet svojega bralstva. Predvsem interpretacije svobode tiska v *Novicah* so opazno prilagojene preprostejšemu ciljnemu bralstvu. Zanimivo je, da skoraj nobeno od besedil ne analizira ali kritizira tedanjih (neuspešnih) predlogov zakonske ureditve tiskovnih kaznivih dejanj.

Večina besedil bralstvo oziroma prebivalstvo Kranjske opozarja na to, kaj je in kaj ni dovoljeno, in na to, kaj je v novih okoliščinah sprejemljivo, kar zadeva javno objavljanje v tiskanih medijih. Posamezni avtorji se trudijo opozoriti na kontinuiteto »triade tiskovnih kaznivih dejanj«, ki je bila pravzaprav kodificirana že v 18. stoletju. Zato ne preseneča, da v luči ustavnih svoboščin, ki bi jih zlahka (napačno) razlagali tudi na radikalnejši način, več besedil nagovarja prav kranjsko kmečko prebivalstvo. To je večkrat pozvano, naj se drži moralnih zapovedi in zakonov, naj spoštuje in ohranja obstoječo družbeno in politično ureditev ter naj zaupa v suverenovo modrost in dobronamernost. V tem pogledu je bil še posebej dejaven urednik *Novic* Janez Bleiweis.

Iz besedil je razvidno tudi, da med pismeno in vplivno kranjsko manjšino po razglasitvi svobode tiska ni bilo izrazitih revolucionarnih teženj. Večina avtorjev besedil, ki so delovali v tedanji javni sferi, se je namreč zavzemala za ohranitev obstoječe družbene in politične ureditve ter javne morale. O tem priča tudi dejstvo, da v času po razglasitvi svobode tiska niso bili ustanovljeni novi, liberalni ali radikalnejši časopisi, iz analiziranega gradiva pa niso

razvidne očitnejše kršitve kazenskega zakonika iz leta 1803, ki je bil v zvezi s tiskovnimi prestopki veljaven do 18. maja 1848. Prvi sodni procesi za tiskovne prekrške v Ljubljani so potekali šele v zgodnjih šestdesetih letih 19. stoletja, prva zaporna kazen pa je bila izrečena šele leta 1864 (Dović 2020: 266–270; prim. poglavje Tanje Žigon v tej knjigi), medtem ko je prvi tovrsten proces na Dunaju potekal že avgusta 1848 (Pastović 2015: 735). Nekaj namigov, da bi po razglasitvi svobode tiska vendarle lahko prišlo do določenih prestopkov zunaj sicer konservativnega kranjskega publicističnega okolja, je mogoče najti v *Novicah*, kjer Bleiweis omenja nekakšne zakotne pisarje. Prvi uradno zabeležen hujski prestopok na Kranjskem se je, kot kaže, zgodil poleti 1848, ko so oblasti v moravškem okraju našle letak, ki se je skliceval na francosko revolucijo iz leta 1789 in grozil z strmoglavljenjem plemstva, če ne bo takojšnje zemljiške odveze. Vendar letak ni izšel v tiskani obliki: bil je zgolj prepis članka iz radikalnega dunajskega časopisa *Die Constitution* (Grafenauer 1948–1949: 35).

Viri

Allerböchstes Patent vom 15. März 1848, 1848. Wien: [s. n.].

Allerböchstes Patent vom 25. April 1848, 1848. Wien: [s. n.].

Currende des k. k. Illyrisches Guberniums (Ausserordentliche Beilage zur Laibacher Zeitung vom 18. März 1848). *Intelligenz-Blatt*, 18. 3. 1848.

Gubernial-Verlautbarungen. Z 868. Provisorische Verordnung gegen den Missbrauch der Presse. *Anhang zur Laibacher Zeitung*, 23. 5. 1848.

Provisorische Pressgesetz vom 31. März 1848, 1848. Wien: [s. n.].

Provisorische Verordnung gegen den Missbrauch der Presse = Tačasne postave zoper tiskarne pregrêbe, 1848. Ljubljana: [s. n.].

Provisorische Verordnung über das Verfahren in Presssachen, 1848. Wien: [s. n.].

Ustavno pismo Avstrijanskiga Cesarstva. *Kmetijske in rokodelske novice*, 3. 5. 1848.

Wir Ferdinand der Erste [...]. *Amts-Blatt zur Laibacher Zeitung*, 28. 3. 1848, str. [283]–284.

Verfassung-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates. Besondere Beilage zur Laibacher Zeitung Nr. 51. *Laibacher Zeitung*, 27. 4. 1848, str. [327]–328.

Vorschrift für die Leitung des Censurwesens und für das Benehmen der Censoren in Folge a. b. Entschließung vom 10. September 1810.

Literatura

- ANON 1848a: Wien. *Laibacher Zeitung*, 18. 3. 1848, str. [255]–257.
- ANON 1848b: *Razlaga Narvikišiga konstitucijskiga patenta od 15. Sušca 1848, za krajnski narod*. Ljubljana: Blaznik.
- ANON 1848c: Wien. *Laibacher Zeitung*, 21. 3. 1848, str. 235–236.
- ANON 1848d: Graf Sedlnitzky als Polizei- und Zensur Präsident (Aus dem »Wiener Zuschauer«). *Illyrisches Blatt*, 14. 4. 1848, str. [117]–118.
- ANON 1848e: Ein Beitrag zur Geschichte der Censur und des Briefgeheimnisses (Aus der Zeitschrift: »Der Freund des Volkes«). *Illyrisches Blatt*, 20. 5. 1848, str. 162–163.
- ANON 1848f: Ein Beitrag zur Geschichte der Censur und des Briefgeheimnisses (Aus der Zeitschrift: »Der Freund des Volkes«). *Illyrisches Blatt*, 23. 5. 1848, str. 165–167.
- ANON 1848g: Eine Anfrage. *Illyrisches Blatt*, 24. 3. 1848, str. 100.
- ANON 1848h: Zirknitz, am 2. April 1848. *Laibacher Zeitung*, 15. 4. 1848, str. 300.
- ANON 1848i: Entgegnung auf den in der Laibacher Zeitung vom 15. April 1848 erschienenen Aufsatz über die vorgebliche Bedrückung der Herrschaft Haasberger Untertanen. *Beilage zur Laibacher Zeitung Nr. 52*, 29. 4. 1848.
- ANON 1848j: Papierkorb des Amüsanten. *Illyrisches Blatt*, 15. 4. 1848, str. 124.
- APIH, JOSIP, 1888: *Slovinci in 1848. leto*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- BLEIWEIS, JANEZ, 1848a: Odgovor vredništva Novic častitim slovenskimi dopisnikom. *Kmetijske in rokodelske novice*, 10. 5. 1848, str. 80.
- BLEIWEIS, JANEZ, 1848b: Slava slava našimu presvitlimu cesarju Ferdinandu prvimu! *Kmetijske in rokodelske novice*, 22. 4. 1848, str. [45]–47.
- BLEIWEIS, JANEZ, 1848c: Pomenki s kmeti in rokodelci v mnogih rečeh sedanjiga časa. *Kmetijske in rokodelske novice*, 29. 3. 1848, str. 49.
- BLEIWEIS, JANEZ, 1848d: Pomenki s kmeti in rokodelci v mnogih rečeh sedanjiga časa. *Kmetijske in rokodelske novice*, 5. 4. 1848, str. 53.
- CASTELLI, IGNAZ FRANZ, 1848: *Le sem Slovenzi! poslušajte, kaj se je une dni v Dunaji (v Wieni) zgodilo!* [Celovec]: Leon.
- CVIRN, JANEZ, 2010: Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila: Avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914). V: Mateja Režek (ur.): *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Nova revija, str. 13–44.
- DOVIĆ, MARIJAN, 2007: *Slovenski pisatelji: razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOVIĆ, MARIJAN, 2020: Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja. V: Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 243–286.

- DR. K., 1848: Pressfreiheit, Nationalgarde, Constitution! Ausserordentliche Beilage zur Laibacher Zeitung vom 24. März 1848. *Intelligenz-Blatt*, 24. 3. 1848, str 3–6.
- GRAFENAUER, BOGO, 1948–1949: Slovenski kmet v letu 1848. *Zgodovinski časopis* 2–3, str. 7–68.
- [KLEINDIENST IDR.], 1848: *Dank-Adresse der Bewobner Krains an Se. Majestät den Kaiser von Oesterreich*, 1848. Ljubljana: Blaznik.
- KORDESCH, LEOPOLD, 1848a: Signale aus der Gegenwart. *Illyrisches Blatt*, 1. 4. 1848, str. 107–108.
- KORDESCH, LEOPOLD, 1848b: Telegraph der Redaction. *Illyrisches Blatt*, 21. 4. 1848, str. 96.
- KORDESCH, LEOPOLD, 1848c: Literarischer Courier. *Illyrisches Blatt*, 8. 4. 1848, str. 116.
- KOSI, JERNEJ, 2016: *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia.
- LONČAR, DRAGOTIN, 1921: *Politično življenje Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MAJAR, MATIJA, 1848: *Kaj Slovenci terjamo?* [Ljubljana: Blaznik].
- Pastović, Dunja, 2015: Sloboda tiska i porotna sudbenost u Istri 1848./1849. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta Rijeka* 36, št. 2, str. 725–758.
- PEDERIN, IVAN, 1991–1992: Organi austrijskog nadzora nad tiskom u Dalmaciji poslije 1848. *Arhivski vjesnik*, št. 34–35, str. 121–138.
- RENN, PAUL, 1848: Preßfreiheit. *Illyrisches Blatt*, 11. 4. 1848, str. 117.
- SCHMIDT, VLADO, 1964: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. II. (1805–1848)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SIMONIČ, FRANC, 1903–1905: *Slovenska bibliografija. Del 1. knjige (1550–1900)*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Šlebinger, Janko, 1973: *Slovenski časniki in časopisi: bibliografski pregled od 1797–1936*. Ljubljana: Blaznik.
- ŠLEBINGER, JANKO, 2013: Giontini, Janez (1818–1879). *Slovenska biografija*, 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi200216/> (dostop 23. 12. 2022).
- URBAS, ANTON, 1848: Planina am 31. März 1848. *Illyrisches Blatt*, 4. 4. 1848, str. 112.
- VALENCIČ, VLADO, 1970: *Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura*. Ljubljana: SAZU.
- ZWITTER, FRAN, 1964: Slovenski politični prerod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike. *Sodobnost* 12, št. 11, str. 117–118.